

TRE UDKAST AF H. C. ANDERSEN
TIL EN NY BALLONVISE I
„MEER END PERLER OG GULD“

AF

TOVE BARFOED MØLLER

I H. C. Andersens eventyrkomedie „Meer end Perler og Guld“ (1849), der er en fri bearbejdelse af den østrigske digter Ferdinand Raimunds „Der Diamant des Geisterkönigs“ (1824), forekommer en scene, der foregår i en luftegn. Stykkets to unge mandlige hovedpersoner, Elimar og hans tjener Henrik, svæver over scenen i en ballon, styret af den lille nisse. Under ballonfærden synger de en vise til en i samtiden meget yndet melodi, „Carnevalet i Venedig“. Denne ballonvise blev uhyre populær og gengives nedenfor i sin helhed inklusive Henriks korte „samtale“ med storken. Teksten gengives efter H. C. Andersens Samlede Skrifter, 2. udgave 1876–80, 10. bind s. 441–42.¹⁾

Elimar og Henrik.

1.

Vi flyve over Skyen,
See ned paa Land og Stad;
Rødtaget ligger Byen,
Som kogte Krebs paa Fad!

Elimar.

Jeg har en deilig Kikkert,
Jeg øiner Alt hvad skeer!

Henrik.

Og man seer Alting sikkert,
Naar ovenfra man seer.

2.

Europa som en Jomfru,
Passere vi forbi,
See Spanien er Hoved,
Hun er catholsk deri.

Elimar.

I Frankrig sidder Hjertet,
Det har man mig fortalt.

Henrik.

Og Tydskland det er Maven,
Men der – der er det galt!

3.

Nu seer man kun af Jorden
En lille, sølet Egn,
Det er vist Kongens Nytorv,
Hvor der er faldet Regn.

Elimar.

Men sig mig, hvad er dette,
Der flyver som Vind forbi,

Henrik.

O, det er Mængdens Mening,
Der er Ingenting deri.
(En Stork kommer flyvende)

Henrik.

Herre, der kommer en Stork! den hviler paa Ballonen; god Dag, Peter! – Vil Du tage Brev med til Grethe! bare et Par Ord: Vesterbro Nummer 17, ind ad Vinduet ved Vasken! – Han nikker, Herre! han knebbrer! – Farvel Peter! hils Grethe! Ah Herre, der gaaer Flyveposten.

4.

Elimar.

Det bliver koldt heroppe,
Vi maa tage Kapper paa!

Henrik.

Jeg seer som Sukkertoppe
To Bjerger i det Blaa!

Begge To.

Der ligger en By med Taarne,
Dem aldrig før jeg saae,
De stande saa høivelbaarne
Som noget Taarn kan staae.

(Ballonen forsvinder i Skyen).

Som man kan se, er indholdet let satirisk: den politiske situation i Europa, det evige søle på gaden i København, hver gang det har været regnvejr, og til sidst det lille hib til mængdens mening. Ballonen kommer åbenbart sydfra og går mod nord, og i sidste strofe antydes et land med bjerge, „Sandhedens Land“, som er rejsens mål. I stykket er „Sandhedens Land“ hykleriets og selvglædens højborg. Måske er det helt tilfældigt, at dette sted er blevet forsynet med bjerge og anbragt nord for Danmark.

Ballonen finder man også i „Der Diamant des Geisterkönigs“, men Raimunds Eduard og Florian Waschblau synger ingen viser i den, og den optræder ikke så mange gange som i „Meer end Perler og Guld“. Storcken er derimod H. C. Andersens påfund. Dels holdt han jo meget af storke, dels havde han brug for dens aflevering af brevet hen imod slutningen af stykket for at skaffe et hvilepunkt til forberedelse af et større dekorationsstift.

H. C. Andersens eventyrspil blev en stor succes for digteren og for Casinoteatret og gik 92 gange i løbet af 1850'erne og 1860'erne; intet under, at dekorationer og kostumer var blevet slidt, og da den dygtige og initiativrige Theodor Andersen var blevet direktør for Casino (1869) og i 1872 ville opføre „Meer end Perler og Guld“ igen, ville han også give det et værdigt udstyr og have teksten rimeligt aktualiseret.

Den 26. oktober 1872 aflagde Theodor Andersen besøg hos Etatsråd H. C. Andersen for at anmode denne om at skrive en ny ballonviser til „Meer end Perler og Guld“.²⁾ Muligvis har han også ved den lejlighed bedt digteren om enkelte aktualiserende tekstændringer. Etatsråden var samarbejdsvenlig, og i dagbogen for den 3. november 1872 kan man læse: „Gik hen til Directeur Andersen i Casino og læste for ham den nye Ballonviser jeg efter hans Anmodning har skrevet for ham til Meer end Perler og Guld, som i ny Indstudering og med bedre Dragter og Decora-

tioner skal igjen bringes paa Scenen. Der var Prøve netop Scenen i Abekattenes Land, Sangen lød op i Regisseurværelset, hvor jeg sad og afskrev Sangen.“³⁾)

Ifølge notatet i dagbogen har H. C. Andersen – efter at Th. Andersen har godkendt ordlyden af visen – på stedet, dvs. i regissørkontoret, foretaget en afskrift, hvorefter han har taget sit eget eksemplar med hjem. Denne afskrift er tilsyneladende bortkommen, og hverken den nye ballonvise eller de ovenfor omtalte tekstændringer har sat sig nogen spor i sufflørbogen, der findes på Teatermuseet. At der faktisk er blevet sunget en ny vise og foretaget tekstforandringer ses imidlertid af et par af anmeldelserne af premieren.⁴⁾)

Men hvad blev der af H. C. Andersens eget eksemplar? Sammen med manuskriptet til „Meer end Perler og Guld“ i Den Collinske Manuskriptsamling 21 III 4⁰ på Det kongelige Bibliotek ligger der tre små beskrevne ark, der hver er foldet een gang, og her finder man lige så mange udgaver af en ny ballonvise. De små ark har hver sin farve og benævnes i det følgende efter denne: det gullige, det lavendelblå og det blågrålige ark. Der er en del rettelser. De overstregne steder er kun taget med, når de enten bidrager til forståelse af den sproglige sammenhæng, eller når de giver tekstens baggrund en extra dimension. H. C. Andersens stavemåde og interpunktion er bevaret.

Det gullige ark

Håndskriftets tekst:

Udgiverens bemærkninger:

Ny Ballon-Vise i Meer end Perler
og Guld

1.

Elimar og Henrik

Lev vel! vi sees tilvisse,!

Det er en god Motion.

Den trofaste lille Nisse,

Styrer den hele Ballon.

Elimar.

Den Fart mig Fryd forvolder,

Vi flyve fra Land til Land!

Henrik

Naar bare Ballonen holder
Og ikke gaaer i Brand.

2.

Elimar

Vi svinde for Dem som Myggen
Forsvinder i Luftens Blaa!

Henrik.

Det kilder mig ned af Ryggen
Og i min store Taa.

Nissen

Ballonen sig løfter og daler,
Den kjender og veed sin Vei.

Elimar og Henrik.

Paa Skyerne sig maler
Sælsomt vort Contrafei.

3.

Nissen

Nu flyve over Danmark,
Hen over Vesterbro.

Der står faktisk *Nu*, men så er der ingen mening i sætningen. Ordet kunne nok læses *Vi*.

Henrik.

O Grethe, lille Grethe,
Er du din Henrik tro!

du din kan også læses *Du Din*.

Elimar (seer med Kikkerten)

Her seer jeg gennem Glasset,
Dernede boer Skjønheds Sands,
Jeg seer Industri-Paladset,
Og Voldens deilige Krands!
(der kommer en Stork flyvende
Henrik raaber: O Herre, der kommer Storken, osv.

Manus har ikke noget s.

Begyndelsen af Henriks lange storkereplik.

4.

Elimar

Vi flyve i Nattens Blaanen,
Som Blomster Stjernerne groe,

Henrik.

Vi flyve nok ind i Maanen,
Høit over Vesterbro.

Nissen.

Nu øiner jeg China og Japan

Henrik (med Kikkerten)

Telegraphtouget hjemme fra,

Elimar og Henrik

Den Tanke traad fra Danmark,
Hans Christian Ørsted Hurra!
Den bringe vi vort Hurra!

Linien er streget over i manus.

5.

Elimar

Den Fart mig Fryd forvolder
Hen over det rullende Vand.

Henrik

Naar bare Ballonen holder
Og Grethe gaaer ikke i Brand.

Nissen.

Vi flyve(r) til Sandheds Landet,
Der er vi i dette Døgn.

Uklart, om verbet ender på -r eller -e, da ordet er skrevet over et andet; flyve er det sandsynligste.

Elimar og Henrik.

Hil Dig Du Perle paa Vandet,
Som kjender ei Vrøvl eller Løgn!

Kommentar til og forsøg på datering af det gullige ark

Dette udkast må være fra 1872. I strofe 3 omtales „Industri-Paladset“. Det er Industriudstillingsbygningen på Vesterbro, opført 1871 af arkitekten Vilhelm Klein (1835–1913). Den blev anvendt til den store nordiske industriudstilling i sommeren 1872, arrangeret af Industriforeningen, der erhvervede bygningen samme år. Fra 1879 blev den Industriforeningens hjemsted, og bygningen kunne indtil for nogle år siden – omend i en lidt udvidet skikkelse – beses på hjørnet af Rådhuspladsen og Vesterbrogade.

I strofe 4 kan det synes, som om H.C. Andersen farer lidt vild i geografien. Det er nat, og ballonen befinder sig højt over Vesterbro. Nissen øjner nu pludselig Kina og Japan, og samtidig studerer Henrik med kikkerten telegraftouget, tanketråden fra Danmark, og Hans Christian Ørsted hyldes i en – ganske vist – overstregen linie. Det sidste er der god mening i, da opdagelsen af elektromagnetismen er en af de vigtigste forudsætninger for den elektriske telegraf. I 1866 havde man efter mange genvordigheder fået nedlagt et undersøisk telegrafkabel fra England til Amerika, og i eventyret „Den store Søslange“ fra 1871 havde H.C. Andersen digtet om kablet på bunden af Atlanterhavet; han kalder det ganske vist ikke „Tanketråd“, men knytter dog flere gange ordet tanke til det lange „toug“. ⁵⁾ Det må imidlertid her være et andet „tanketoug“, som digteren hentyder til. I 1869 stiftedes Store nordiske Telegrafelskab ved sammenslutning af Det dansk-norsk-engelske, Det dansk-russiske og Det norsk-britiske Telegrafelskab. Allerede 1870 var det første telegrafkabel i Kina udlagt af orlogsfregatten „Tordenskjold“ under ledelse af daværende søløjtnant E. Suenson, og i 1872 optoges China, Japan-Extension-Telegraph Company i Selskabet. H.C. Andersens aktualitetssans var usvækket, hans interesse for „Nutidens Opdagelser og Bevægelser“ var stadig levende, og han glemte ikke at takke den, der havde åbnet „hans Øie derfor“. ⁶⁾ Endvidere skriver anmelderen i „Dagens Nyheder“ (se note 4) under omtalen af den nye ballonvisé, at digteren „lader Elimar og Henrik fra Luften se Industriudstillingsbygningen i Kjøbenhavn og Telegraftraaden til Japan og Kina“.

Endelig adskiller dette udkast sig fra originalvisen og de to andre udkast ved at lade den lille nisse synge adskillige linier solo. Nissen blev som regel spillet af en ikke for stor dreng, og han har fået meget lidt at synge, kun et par linier i en duet med Elimar, og de få takter kan også fremsiges; talent for at sige replikker har været det vigtigste, når man søgte et barn, der kunne spille Nissen. Muligvis har Th. Andersen i 1872

fundet en særlig sangbegavet dreng til denne rolle og har bedt H. C. Andersen betænke den lille nisse med nogle linier.⁷⁾

De ovennævnte eksempler skulle vel være tilstrækkeligt til en sikker datering. Det bør dog nævnes, at visen er afrundet; der er en begyndelse, afskeden med Åndernes Konge og hans første kammertjener Pamphilius, og en afslutning: Sandhedens Land dukker frem. Endnu en interessant detalje fortjener en kommentar, selv om den ikke bidrager til en datering.

I 2. strofe skildrer H. C. Andersen i de to sidste linier genspejlingsfænomenet, som flere af tidens ballonskippere havde været ude for, og som Jules Verne beskriver så dramatisk i „Fem Uger i Ballon“ (1863, på dansk 1874) og Camille Flammarion⁸⁾ mere nøgternt i sin populærvidenskabelige bog „Rejser i Luftballon“ (1870, dansk 1891). H. C. Andersen har nok ikke kendt fænomenet, da han i 1849 skrev sin første ballonvise, men har i de mellemliggende år hørt eller læst om det og benytter det så i den aktualiserede vise. Anden inspiration kan dog have gjort sig gældende. Ballonen må – på en så lille scene som Casinos – have kastet nogle gevaldige slagskygger på bagtæppet, hvad digteren ikke har kunnet undgå at bemærke, han havde jo set forestillingen en del gange i årenes løb. Sådanne skygger kan kun forhindres ved kraftig belysning af bagtæppet, og/eller mindre forlys, samt god afstand til baggrunden, og det sidste kunne man ikke skaffe på Casino. Måske har H. C. Andersen slået to fluer med eet smæk; en aktuel bemærkning, der på smukkeste måde er blevet illustreret på teatret.

Det lavendelblå ark

Håndskriftets tekst:

De gaae i Krinoliner,
I Solskin og i Slud,
Ret som en Tavlevisker
Seer hver en Jomfru ud!

Elimar

Hør Skoven hvor den suser,
Hør Havets Orgelklang!

Henrik

Ak om det var Kometen,
Der ei kom sidste Gang.

Udgiverens bemærkninger:

Manus har ingen angivelse af,
hvem der synger.

4.

Elimar

Det deiligt er at svæve
Ukjendt med Sorg og Savn.

Henrik

See Herre, see dernede,
Der ligger Kjøbenhavn,
Og den har Gasbelysning,
Og godt i hver en Kant.
Jeg troer jeg raaber Hurra,
For det er brillant.

5.

Elimar

Smukt alle Byens Gader
I Straale Grundrids staae,

Henrik

De tændte gamle Lygter
Nei hvor de gløe derpaa!

Elimar

Hvad tror du [de] vilde sige
Ifald de kunde kny.

*du kan også læses Du;
de står ikke i manus, må være
glemt.*

Henrik

En saadan gammel Lygte
Er aldrig for det ny!

Kommentar til og forsøg på datering af det lavendelblå ark

Der er tre strofer, af hvilke den første ikke er betegnet med tal. Der er ingen begyndelse og ingen slutning, altså et brudstykke, som umuligt kan være fra 1872. På det tidspunkt gik damer ikke mere med krinoline, således at de kunne minde om tavleviskere, når man så dem ovenfra. H. C. Andersen har ganske vist ikke lagt nogen overdreven interesse for damemoder for dagen, men han var observant.

Endvidere ligger København badet i gasbelysning; den blev der drejet op for i 1857, så den har næppe været aktuel som nyhed 15 år efter.

Ydermere skildrer H. C. Andersen i den sidste af de tre strofer den mindeværdige aften, den 4. december 1857, da Vestre Gasværk gik i gang, og de 2.200 nye gaslygter tændtes ved siden af de gamle tranlygter, der brændte sidste gang denne aften.⁹⁾ H. C. Andersen har selv oplevet den aften, og den gjorde stort indtryk på ham. Den gav ham rammen til den københavnhistoriske billedrække i dramatisk form, som han på det tidspunkt havde planer om at skrive. Han opgav imidlertid dette arbejde, men udnyttede senere stoffet i „Gudfaders Billedbog“, der blev trykt første gang i *Illustreret Tidende* 1868.¹⁰⁾ Udkastet viser, at H. C. Andersen på et langt tidligere tidspunkt har tænkt på at bruge decemberaftens oplevelse af mødet mellem fortid og nutid.

I den første strofes to sidste linier nævnes „Kometen, der ei kom sidste Gang“. En komets tilsynekomst vakte altid stor opmærksomhed. Den tid var vel forbi, da man i samfund som det danske betragtede dette himmellegeme som varsel om krig, pest og andre ulykker. Newton havde fastslået, at kometer bevægede sig i faste baner af form som ellipser, parabler eller hyperbler; i første tilfælde bliver de periodiske, dvs. de vender tilbage med bestemte mellemrum, kortere eller længere. Af denne slags kometer kendte man ganske mange, og deres genkomst eller udebliven, (p.g.a. evt. opløsning), blev gjort til genstand for omtale (aviser), diskussion og iagttagelse. Den her omtalte komet, der udeblev, kan være Bielas komet, benævnt efter den astronom, der opdagede den i 1826; den var sidst set i to dele 1852 og havde en omløbstid på godt 6 år; den viste sig ikke mere. Det er i hvert fald ikke den store komet, som H. C. Andersen så i sin barndom og oplevede igen som ældre; om den skrev han historien „Kometen“.¹¹⁾

Begge kometeksempler og omtalen af genspejlingsfænomenet viser imidlertid atter den frugtbare indflydelse fra H. C. Ørsteds tanker om naturvidenskaben som åndsvidenskab og inspirationskilde for tænkning og digtning, således som Ørsted har udtrykt dem i sin digtcyklus „Luftskibet“ og i indledningen hertil (1836), samt i „Aanden i Naturen“ (1850). I et brev til sin fyrstelige ven, Arvestorhertugen af Sachsen-Weimar, skriver H. C. Andersen i 1850 meget begejstret og smukt om den betydning, som Ørsteds person og læsningen af „Aanden i Naturen“ har haft og i fremtiden vil få for hans digtning. Men det fremgår med al ønskelig tydelighed, at han ikke vil lade sig opluge af naturvidenskaben. Med en god portion sund selvbevidsthed tilføjer han, at står han i videnskabernes hule med sin poesiers Aladdinslampe, der for ham er det menneskelige hjerte, da skal naturkræfterne der ikke få ham i deres tjeneste, „nei, jeg vil der kun kalde de Aander frem, der paa mit Bud maae bygge mig et nyt Poesiens Slot“.¹²⁾

Det ovenfor behandlede visebrudstykke fylder kun 1½ side af det foldede arks fire sider. Sidste side viser, at arket har været brugt før eller senere til noget andet. På den anden led, dvs. den led, man ville skrive på, hvis arket ikke var foldet, står et brudstykke af et udkast til eventyret „Hurtigløberne“, der blev trykt i Eventyr og historier 2. samling, udkommet 5. maj 1858. Det drejer sig om 10½ linie, hvoraf een er overstreget; endvidere er linierne kun halve – der er revet en bid af papiret, formodentlig af digteren selv. Papiret er senere smukt istandsat. Til trods for de halve linier, en lidt anderledes ordlyd og en ikke så læselig skrift, kan brudstykket identificeres som udkast til det sted i eventyret, hvor Landmaaler-Mærket redegør for de principper, hvorefter det dømmer som „Lem i den afgjørende Dommerforening.“¹³⁾

Det blågrålige ark

Håndskriftets tekst:

Udgiverens bemærkninger:

See Saml. Skr B. 10 441
Af Meer end Perler og Guld
(med en ny Ballonvise Act III.
s. 9).

Skrevet med latinske bogstaver
Skrevet med gotiske bogstaver.

Ny Elimar og Henrik
1. *begge to*

Ny er skrevet i margenen med rød
blyant og gotisk skrift.

Vi flyve over Skyen
See ned paa Land og Stad,
Rødtaget ligger Byen,
Som koge Krebs paa Fad,

Hele 1. strofe lig med 1. strofe i
Ballonvisen 1849.

Elimar

Jeg har en deilig Kikkert,
Jeg øiner Alt hvad skeer!

Henrik

Og man seer alting sikkert,
Naar ovenfra man seer!

2. *begge to*

See Kjøbenhavn –! det regner!
Hvert Stræde staaer i Vand,

Henrik

I Borgegaden segner –
 Nei – svømmer der en Mand,
 Han naaer sit Fortougs Strande,
 Hvor Kjælderens har læk,
 Hans [overstreget: Der] Konen
 træder Vande,
 Dragkisten [overstreget:
 men Skabet] seiler væk!

Vedr. *sit*: Der har først stået, *et*;
 der er så klemt et s ned, og e er
 rettet til i med samme kraftige sor-
 te blækstrøg som strofens andre
 rettelser.

3.

Elimar

[Saa nu svandt Borgergaden
 Og hele Kjøbenhavn!

Linierne er streget over i
 manuskriptet.

Henrik

Vor Jord seer ud paa Fladen
 Som Bollen Fastelavn.]

Elimar

Jeg føler Kuldegysning,
 Her gjør en Kappe Gavn.

Henrik

Nu seer jeg Gasbelysning
 Og ikke Kjøbenhavn!

Elimar

Hvad kommer der med Brisen
 En Flok af Ænder –

Henrik

– Av!

Hver And gaaer i Avisen
 And i fra det sorte Hav.
 Nytt

Herre osv. –

Ordet er streget over i
 manuskriptet.
 Begyndelsen på Henriks storke-
 replik.

Elimar

Europa nu forsvinder –!
Hvor komme vi monstro!

Det må være 4. strofe, manu-
skriptet har ikke noget tal.

Henrik

Gid bare Storken finder
Der hjem til Vesterbro!

Begge

Nei hvor Balonen knager,
Nei hvor den skyder Fart!
See der – jeg Land opdager,
Hurra, der er vi snart!

Angående de to henvisninger, der står allerøverst på arket: Den første, der er skrevet med latinske bogstaver, er tilføjet efter H.C. Andersens død, idet der henvises til 2. udgave af Samlede Skrifter. Den anden – med gotisk skrift – kan H.C. Andersen have skrevet, men det ligner ikke hans skrift. Der henvises til scene 9 i stykket, og der står Ballonvisen. Begge henvisninger er skrevet med blyant.

Kommentar til og forsøg på datering af det blågrålige ark

Her har vi en hel vise på fire strofer med „hoved og hale“, dvs. afrunding. Den kan næppe være fra 1872, bl.a. af den grund, at dens 1. strofe ord til andet er lig med den oprindelige vises 1. strofe. I 1872 skulle det selvfølgelig være en splinterny vise helt fra første linje; den skulle ikke begynde med samme strofe som den gamle, der var sunget 92 gange.

Udkastet behandler nogle af de samme temaer som visen fra 1849. Det sølede Kongens Nytorv i regnvejr er i udkastet blevet til den oversvømmede Borgergade. Det er København fra 1850'erne; for allerede 1860 kom de første underjordiske kloakanlæg med udløb i havnen. Man fik godt nok ikke lov til at installere vandklosetter før 1894, men i 1872 blev den indre by ikke mere „oversvømmet“ i kraftigt regnvejr eller tøbrud. En af rettelserne i denne strofe kunne tyde på, at der ligger en virkelig begivenhed til grund for skildringen af det svømmende ægtepar og deres bortsejlende møbelstykke. Hvorfor er „skabet“ rettet til „dragkisten“, således at også det meningsgivende „men“ forsvinder, hvis ikke

digteren har husket på, læst eller har fået at vide, at der var tale om en dragkiste?

I den gamle vise flyver mængdens mening forbi. I udkastet på det blågrålige ark kommer der også noget fra luften, nemlig ænder fra Det sorte Hav. Fra 1853–56 var der krig i Europas sydøstlige hjørne, man plejer at benævne den Krimkrigen, og den blev „den første presse-krig, takket være telegrafene og de illustrerede blade“.¹⁴) Man kan forstå, at disse pressemeddelelser ikke altid har været pålidelige. I slutstrofen, hvor man ser Sandhedens Land i det fjerne, sørger H.C. Andersen for, at ballonen kommer væk fra Europa. Når man læser eller hører den gamle vise, kunne man jo – som tidligere anført – komme til at tænke på et land med bjerge nord for Danmark.

Til sidst de to rettelser i strofe 3. De er uden tvivl foretaget for at få gasbelysningen med, men den naturlige sammenhæng og den morsomme sammenligning med fastelavnsbollen er her ofret på aktualitetens alter. I den overstregede tekst sejler ballonen væk fra København, den går i højden, så Jorden ser ud som en fastelavnsbolle, og så kommer ænderne. Efter den nye tekst må man forstå, at ballonen går i højden, (det bliver koldt), men bliver over København. Det bliver aften, og gasbelysningen blænder, så Elimar og Henrik ikke kan se byen, men godt nok pressens ænder.

Det er således ikke nogen helt ny vise, men en ændring og aktualisering af den gamle. Omtalen af gasbelysningen tyder atter på december 1857 – januar 1858, men bortset fra de fire ovenfor omtalte linier kunne udkastet være skrevet f.eks. 1854–55, da „Meer end Perler og Guld“ stadig var på det løbende repertoire i Casino. Herimod taler, at de fire nye linier ikke er skrevet ind over de overstregede, men fortløbende nedenunder.

Afsluttende bemærkninger til dateringen

Udkastet på det gullige ark er uden tvivl fra 1872. Om arket er det papir, som H.C. Andersen læste op af ved mødet med Th. Andersen, derefter skrev af og bragte hjem igen, kan jo ikke bevises, men det er sandsynligt.

De to andre udkast må være udarbejdet efter den 4. december 1857 (gasbelysningen) og før den 14. februar 1858, da „Meer end Perler og Guld“ efter næsten tre års pause igen kom på Casinos repertoire og gik sæsonen ud, hvorefter det hvilede til 1862. Andersen ville jo næppe udarbejde ændringer til en forestilling, der var henlagt på ubestemt tid.

Hvem eller hvad fik H. C. Andersen til at skrive de to udkast i 1857-58?

Det har nok ikke været Casinos teaterdirektør Erik Bøgh, som har ønsket en ny ballonvise. Hvis han havde anmodet H. C. Andersen derom, havde han selvfølgelig fået en endelig version; den var blevet sunget, og dens eksistens havde manifesteret sig i et notat i almanakken, i et brev eller i en anmeldelse af forestillingen. Det er snarere H. C. Andersen selv, der har taget initiativet. Som medlem af Casinos repræsentantskab og dramatisk konsulent ved teatret havde han måske på et tidligt tidspunkt erfaret, at „Meer end Perler og Guld“ skulle på scenen igen; han har fundet visen fra 1849 uaktuel og har prøvet at skrive en ny, så han var forberedt, hvis der kom bud fra direktøren, eller måske har han villet overraske Bøgh med en ny vise. Men der kom ikke bud, og H. C. Andersen har muligvis ikke fundet sine udkast så gode, at han ville „overraske“ den dygtige visedigter Erik Bøgh med et af dem.¹⁵⁾

Endelig kan opfordringen være kommet fra den meget populære skuespiller Chr. Schmidt, som havde creéret Henrik i „Meer end Perler og Guld“ og Christian i „Ole Lukøie“, og som H. C. Andersen satte stor pris på; men også i dette tilfælde ville der sandsynligvis være kommet en sunget vise ud af det og nogle notater, i hvert fald i almanakken; den er imidlertid tavs som graven angående eventyrkomedien indtil den 14. februar 1858, hvor H. C. Andersen skriver „i Casino Meer end Perler og Guld paa ny indstuderet“ og ellers blot noterer hver gang stykket går, og hvornår han selv har overværet forestillingen.

Måske er udkastet på det blågrålige ark alligevel blevet brugt, trods manglende skriftlige vidnesbyrd fra samtiden

„Meer end Perler og Guld“ var også efter H. C. Andersens død i 1875 en god succes for Casino og gik med mellemrum i 1870'erne og 1880'erne. I 1880 begyndte litografen og kunstforlæggeren Alfred Jacobsen at udgive dukketeaterdekorationer, figurer og teatre til at spille på. Repertoiret tog han fra Casinos store succeser, „Kaptajn Grants Børn“, „Jorden rundt i 80 Dage“, „Orfeus i Underverdenen“ etc. „Meer end Perler og Guld“ var nr. 3 i hans første udgivelsesrække. Teksterne blev tilrettelagt for dukketeater eller miniatureteater, som man sagde dengang, af Jacobsens svoger exam. jur. Peter Frederik Christian Hillebrandt, kantor og klokker og senere expeditør hos B & W. Hillebrandt, der var et musisk menneske, som digtede, malede og sang, bibeholdt enkelte sange fra eventyrkomedien, men til sin egen tekst, bl.a. også ballonvisen, der hos

ham har 2 strofer. I 2. strofe synger Elimar: „Men se blot, mine Venner, Den store Fugleflok“, og Henrik svarer: „Aa det er Pressens Ænder; Af dem er der s'gu nok“. Ordene er Hillebrandts, det er klart. H. C. Andersen ville aldrig bruge bandeord. Men hvor har Hillebrandt idéen med pressens ænder fra? De forekommer ikke i den originale vise fra 1849, ej heller i udkastet fra 1872.

Kunne det tænkes, at udkastet på det blågårlige ark er blevet sunget fra 1858, derefter i 1872 erstattet af udkastet på det gullige ark, som man nok på grund af dets store aktualitet hurtigt har følt forældet. Så er man gået tilbage til den originale vise, der var mere neutral, og hvis ord publikum var fortrolig med fra sanghæftet, udgivet af Lose & Delbanco allerede i 1849.¹⁶⁾ Da Erik Bøgh sidst i århundredet udgiver tre bind sange fra populære operetter, sangspil, eventyrkomedier etc. med titlen „Fra Teatrene“ på Wilhelm Hansens forlag, bruger han teksten fra 1849. Men Hillebrandt er født i 1837. Han kan have set „Meer end Perler og Guld“ i 1858, i sæsonerne 1862–63, 63–64, 64–65, 65–66, 67–68 og 69–70, og hvis man i det tidsrum har brugt udkastet på det blågrålige ark, kan han have hørt det, endda flere gange, og kan så have husket linierne om avisænderne fra Det sorte Hav.

Der er således mange muligheder, men ingen afgørende beviser, Vi ved kun, at digteren skrev på de små foldede ark og gemte dem.

En hjertelig tak til universitetslektor Vibeke Winge, forskningsbibliotekarerne Louise Arnheim, Willy Dähnhardt og Helga Vang-Lauridsen for hjælp til tydning af særlig vanskelige steder i manuskripterne. En speciel tak til Helga Vang-Lauridsen, der meget venligt har meddelt mig et uddrag af H. C. Andersens almanak.

NOTER

(1) H.C. Andersens Samlede Skrifter 2. udgave 1876–80 vil i det følgende blive forkortet til SS. – (2) H.C. Andersens Dagbøger 1825–1875 udgivet af Det danske Sprog- og Litteraturselskab IX bind s. 346 17–19. – (3) Dagbøger IX bd. s. 349 5–11. – (4) Dagens Nyheder 5. årg. nr. 306, 11. nov. 1872 s. 2. Nordisk Tidsskrift 22. nov. 1872 s. 71. – (5) SS bd. 15 s. 234. – (6) Bemærkninger til „Eventyr og Historier“ 1874. SS bd. 15 s. 316. – (7) Nissens fremstillere var fra 1849–55 Carl og Christian Price; fra 1858–1870 var fremstillerne anonyme; i 1872 kom der atter et navn på plakaten, Christian Giese. Sidst i 70'erne gik man over til at lade Nissen fremstille af unge skuespillerinder. Casinos programplakater findes på Teatermuseet og KB. – (8) Camille Flammarion (1842–1925) var fransk naturvidenskabsmand og tillige forfatter af populærvidenskabelige bøger; foruden „Rejser i Luftballon“ er „Verdens Undergang“ og „Beboede Verden“ oversat til dansk. – (9) Harald Jørgensen: København fra boplads til storby. 1948. 2. bd. s. 471–72. – (10) H.C. Andersen har selv skildret hele forhistorien til „Gudfaders Billedbog“ i Bemærkninger til „Eventyr og Historier“ 1874, SS bd. 15 s. 313; men ballonvisueldkastet har han ikke omtalt. – (11) Trykt i For Idé og Virkelighed 1869. SS bd. 15 s. 201 ff. Se endv. SS bd. 1 s. 8 og Bemærkninger SS bd. 15 s. 316. – (12) Breve fra Hans Christian Andersen udgivne af C. St. A. Bille og Nikolaj Bøgh 1878. 2. bd. s. 258–59. 21. dec. 1850. – Emil Jonas: H.C. Andersens Briefwechsel mit S. K. H. dem Grossherzog C. A. von Sachsen-Weimar und anderen Zeitgenossen. Leipzig 1887, s. 113–14. Kun den tyske oversættelse af H.C. Andersens koncept er forsynet med dato. – (13) SS bd. 14 s. 214–15. – (14) Politikens Verdenshistorie bd. 15 s. 251. – (15) Som bekendt skræmmer sporene. I parodikomedien „Mere end Nok eller Ole Lukøie“ af Erik Bøgh og Kr. Arentzen (1850) rammer Bøgh et sted plet i et af H.C. Andersens ømme punkter. Han laver en parodi på Grethes vise om storken fra „Meer end Perler og Guld“ på en melodi, som H.C. Andersen har brugt i „Ole Lukøie“ (Kom min Ven, hør Dansen kalder dig fra „En Søndag paa Amager“) og viser, hvordan det går helt galt med metrum og versfødder i forhold til melodien, hvad hovedpersonen digter Christian er bedøvende ligeglad med; „musikalske Hensyn er smaalige“, siger han. I „Ole Lukøie“ er der flere grimme eksempler på dette fænomen, medens det ikke gør sig særlig stærkt gældende i „Meer end Perler og Guld“. Bøgh har nok ment, at det var sjuskeri, måske endda udygtighed. Der kunne muligvis tænkes andre forklaringer, og det burde egentlig undersøges nærmere. – (16) Denne teori kunne forklare 1872-visetekstens forsvinden fra sufflørbogen. Den har været indlagt heri som en løs lap og er så taget ud, da den ikke mere var relevant. Casinos skiftende sufflører skal ikke beskyldes for sløseri. F.eks. er et løst indlæg fra 1849 troligt blevet bevaret gennem de mange år. Det skulle nemlig stadig bruges.